

GIAO TIẾP LIÊN VĂN HÓA TRONG BỐI CẢNH TOÀN CẦU HÓA: MỘT SỐ VẤN ĐỀ TRIẾT HỌC

NGUYỄN VŨ HẢO (*)

Trong bài viết này, tác giả tập trung làm sáng tỏ một số khía cạnh triết học của giao tiếp liên văn hoá trong bối cảnh toàn cầu hoá trên cơ sở nhìn nhận những đóng góp và hạn chế của Wittgenstein đối với sự ra đời của triết học văn hoá. Những vấn đề triết học đó là: sự tương đồng trong tư duy và hành động của con người ở các nền văn hoá; tính đa dạng của các nền văn hoá, các thể giới quan và phương thức sống. Trên quan điểm mácxít, tác giả đã chỉ ra và phê phán những hạn chế trong quan niệm triết học của Wittgenstein; đồng thời đưa ra và luận giải những giải pháp để thực hiện giao tiếp liên văn hoá trong bối cảnh toàn cầu hoá hiện nay.

Giao tiếp liên văn hóa chính là sự giao tiếp giữa các nền văn hóa, giữa các cộng đồng văn hóa khác nhau với những phương thức sống và thể giới quan khác nhau. Bản thân sự giao tiếp liên văn hóa không phải là một hiện tượng mới mẻ, mà đã trải qua lịch sử hàng ngàn năm, gắn liền với số phận của tất cả các dân tộc, các cộng đồng người trên thế giới. Cho đến nay, khi bước vào thế kỷ XXI, nhân loại đã đạt được những thành tựu to lớn về khoa học và công nghệ. Nhờ các phương tiện truyền thông hiện đại, nhờ mạng internet, điện thoại di động, điện thoại truyền hình, nhờ vô số các kênh truyền thanh và truyền hình quốc tế, nhờ sự phát triển mạnh mẽ của kỹ nghệ giao thông nội địa và quốc tế, nhất là kỹ nghệ hàng không, v.v., cơ hội giao lưu, giao tiếp, đối thoại, học hỏi lẫn nhau giữa các nền văn hóa và các cộng đồng văn hóa trên khắp hành tinh ngày càng gia tăng mạnh mẽ. Trong bối cảnh ấy, toàn cầu hóa đã trở thành một xu thế lịch sử không thể tránh khỏi, lôi cuốn tất cả các dân tộc, các nền văn hóa trên thế giới. Do vậy, giao tiếp liên

văn hóa đã trở thành một bộ phận không thể tách rời của đời sống xã hội đương đại, trở thành lĩnh vực được nhiều ngành khoa học quan tâm nghiên cứu, như nhân học, văn hóa học, sử học, xã hội học, tâm lý học, v.v., đặc biệt là triết học liên văn hóa (the intercultural Philosophy). Bài viết này có thể coi như lời giới thiệu nhập môn, sơ lược cho triết học liên văn hóa - một chuyên ngành triết học còn ít được nghiên cứu ở Việt Nam. Trong khuôn khổ bài viết này, chúng tôi chỉ tập trung làm sáng tỏ một số khía cạnh triết học của giao tiếp liên văn hóa trong bối cảnh toàn cầu hóa trên cơ sở nhìn nhận những đóng góp và hạn chế của L.Wittgenstein đối với sự ra đời của triết học liên văn hóa.

Vấn đề đặt ra là, liệu và ở chừng mực nào, người ta có thể hiểu được những người thuộc về một nền văn hóa và phương thức sống hoàn toàn xa lạ? Có những giải đáp khác nhau cho vấn đề này. Một số nhà triết học theo quan niệm bi quan cho rằng, nói

(*) Tiến sĩ, Phó chủ nhiệm Khoa Triết học, Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia Hà Nội.

chung, người ta không thể hiểu được những người thuộc về một nền văn hóa hay phương thức sống xa lạ, bởi cách thức tư duy và hành động của họ là hoàn toàn khác về nguyên tắc, không có điểm nào chung với cách thức tư duy và hành động trong nền văn hóa của mình. Các nhà triết học này là đại biểu của chủ nghĩa tương đối văn hóa (the cultural relativism). Ngược lại, một số nhà triết học khác lại bênh vực quan điểm lạc quan cho rằng, chúng ta có thể hiểu được sự giao tiếp liên văn hóa, bởi con người trong mỗi nền văn hóa đều có chung những nền tảng nhân học phổ quát và bẩm sinh giống nhau. Họ là những người đại diện của chủ nghĩa phổ quát văn hóa (the cultural universalism). Như vậy, có hai quan điểm cực đoan, hoàn toàn đối lập và xung khắc với nhau: chủ nghĩa tương đối văn hóa và chủ nghĩa phổ quát văn hóa.

Vào những năm cuối đời, L.Wittgenstein đã đưa ra quan điểm dung hòa các thái cực này. Cách tiếp cận của ông trong việc lý giải hiện tượng liên văn hóa được tập trung ở hai luận điểm mà dường như trái ngược nhau. Một mặt, ông thừa nhận những nét chung và tương đồng trong cách tư duy và hành động của con người nói chung trong tất cả các nền văn hóa và các cộng đồng văn hóa với tư cách nền tảng nhân học phổ quát cho việc tìm hiểu sự giao tiếp liên văn hóa. Nền tảng nhân học phổ quát này được coi là phù hợp với bản chất chung của con người mang tính nhân loại, không phụ thuộc vào chủng tộc, giới tính, đặc điểm thể giới quan hay hoàn cảnh sống, v.v.. Mặt khác, ông vẫn ủng hộ việc duy trì tính đa dạng của các nền văn hóa, các thể giới quan văn hóa và những phương thức sống

khác nhau thuộc về các dân tộc trên thế giới cũng như các xã hội đa văn hóa để từ đó, khẳng định sự khác biệt và cả, sự đối lập giữa các thể giới quan văn hóa như là những giới hạn không thể vượt qua khi tìm hiểu sự giao tiếp liên văn hóa. Về thực chất, ông chủ trương tìm hiểu con đường thứ ba để dung hoà chủ nghĩa tương đối văn hóa với chủ nghĩa phổ quát văn hóa và cố gắng tìm ra tính thống nhất trong sự đa dạng của các nền văn hóa, các thể giới quan và các phương thức sống khác nhau.

Câu hỏi đặt ra trong giao tiếp liên văn hóa là: Tại sao, người ta thường rất khó khăn và thậm chí, trong nhiều trường hợp, còn không thể hiểu được những người thuộc về các nền văn hóa khác hay cộng đồng văn hóa khác? Khi trả lời câu hỏi này, thường có xu hướng cho rằng, sở dĩ như vậy là do tư duy của họ hoàn toàn bí mật và dường như, nó được giấu kín trong thân thể và không thể tiếp cận được một cách công khai⁽¹⁾.

L.Wittgenstein đã phê phán một cách khá gay gắt quan điểm này, nhất là luận điểm của phái Đécátơ về cái gọi là sự bí mật hoàn toàn của cái bên trong, tức là trạng thái tinh thần của người khác - một luận điểm dựa trên cơ sở thừa nhận ngôn ngữ cá nhân (the private language). Theo L.Wittgenstein, chúng ta vẫn có thể biết được cảm giác ở một mức độ nhất định (chẳng hạn, cảm giác đau) hay nhận biết được ý nghĩ của người khác thông qua các hành vi công khai (hành vi ngôn ngữ hay phi ngôn ngữ). Vậy, vì sao chúng ta lại

(1) Xem: L.Wittgenstein. *Những nghiên cứu về triết học*. Trong L.Wittgenstein. *Tác phẩm*, t. I, phần II, XI. Frankfurt am Main, 1969, tr.534 - 536.

không thể hiểu được những người từ nền văn hóa xa lạ? Theo ông, chúng ta không hiểu được được tư tưởng và hành động của những người thuộc các nền văn hóa xa lạ không phải vì tư duy của họ hoàn toàn bí mật và không thể tiếp cận được đối với chúng ta(2). Chúng ta cũng không thể hiểu được những người theo phương thức sống và thế giới quan văn hóa khác, thậm chí cả khi cái bên trong của họ hoàn toàn có thể tiếp cận được đối với chúng ta. Đương nhiên, ngôn ngữ cũng có thể là một trở ngại quan trọng đầu tiên, nhưng đó không phải là nguyên nhân cơ bản cho việc nhận thức liên văn hóa(3). Nguyên nhân cơ bản của việc không thể nhận thức được liên văn hóa có liên quan đến hiện tượng “mù văn hóa”, tức là liên quan đến việc không hiểu, không nắm bắt, không thực hành các “trò chơi ngôn ngữ” và các phương thức sống theo văn hóa cùng các truyền thống, thói quen, tập quán của nền văn hóa xa lạ ấy. Bệnh “mù văn hóa” (trong đó có “mù ngôn ngữ”), hay việc không thể nhận thức được văn hóa, theo L.Wittgenstein, có thể là nguyên nhân ban đầu dẫn đến sự xung đột giữa các phương thức sống theo văn hóa hay giữa các thế giới quan văn hóa. Đây là vấn đề đầu tiên thường gặp trong giao tiếp liên văn hóa.

Để giải quyết vấn đề này, để vượt qua hiện tượng “mù văn hóa” hay việc không thể nhận thức được văn hóa, chúng ta không chỉ cần phải tìm hiểu nền văn hóa đó cùng với thế giới quan và phương thức sống của nó, không chỉ cần phải biết ngôn ngữ của nó, mà đặc biệt, phải tham gia trực tiếp vào các “trò chơi ngôn ngữ” và phương thức sống của nó theo phương châm “học qua thực hành” (“learning by

doing”) và phải nghiên cứu một cách cơ bản nền văn hóa đó. Giải pháp này có thể thực hiện được, nhất là trong bối cảnh toàn cầu hóa hiện nay, khi con người đến từ nhiều nền văn hóa khác nhau - nhờ các thành tựu khoa học và công nghệ hiện đại, đặc biệt là công nghệ tin học - có được cơ hội ngày càng lớn để giao lưu, đối thoại, để tham quan, học hỏi trong thực tế, để sống, để trải nghiệm trực tiếp và để có những hiểu biết về các nền văn hóa, các cộng đồng văn hóa khác. Đương nhiên, cho đến nay, các cơ hội đó là không giống nhau đối với các dân tộc, các cộng đồng văn hóa, các tầng lớp xã hội khác nhau và đối với cả các cá nhân khác nhau trong một cộng đồng xã hội.

Một hiện tượng khác thường diễn ra trong quá trình giao tiếp liên văn hóa là sự nhận thức không đúng về văn hóa. Đây là vấn đề có căn nguyên triết học sâu sắc, một vấn đề không thể xem thường của triết học liên văn hóa. Sự không hiểu biết một nền văn hóa nào đó tự nó không dẫn đến nhận thức sai về văn hóa. Nguyên nhân cơ bản của hiện tượng này chính là ở tư duy chủ

(2) Xem: *Trò chơi đoán ý nghĩ* (The game of thinking guess”) trong *bối cảnh liên văn hóa*: L.Wittgenstein. Sđd., tr. 536; W.Luetterfelds. *Nhận thức liên văn hóa theo quan niệm của Wittgenstein về trò chơi ngôn ngữ, thế giới quan và phương thức sống*. Trong: W.Luetterfelds, A.Roser, R.Raatzsch, *Wittgenstein – Niên giám năm 2000*, Frankfurt am Main/ Berlin/ Bern/ Bruxelles/ New York/Oxford/Wien, 2001, tr. 16-19.

(3) Trong *Những nghiên cứu về triết học*, phần II, X, tr. 536, L.Wittgenstein viết: “Chúng ta nói về một người, rằng chúng ta có thể hiểu được người này. Nhưng, cái quan trọng đối với việc này là ở chỗ, một người có thể là một điều bí ẩn hoàn toàn đối với một người khác. Có thể nhận thấy: khi người ta đến một nước xa lạ với những truyền thống hoàn toàn xa lạ, kể cả khi người ta nắm được ngôn ngữ của nước này, thì người ta vẫn không thể hiểu được con người ở đây (không phải vì người ta không biết họ nói gì với nhau). Chúng ta không thể tìm thấy mình ở trong họ”.

quan, khi người ta tìm cách nhận diện, nhận định và tìm hiểu những người đến từ các nền văn hóa khác hay cộng đồng văn hóa khác xuất phát từ lập trường chủ quan của mình, từ nền văn hóa của mình, từ phương thức sống và thế giới quan của nền văn hóa đó với tư cách “bộ lọc” các giá trị văn hóa. Nói cách khác, nó xuất hiện khi người ta cố gắng nhìn nhận những người xa lạ chỉ bằng “đôi mắt” của chính mình hay của chính cộng đồng văn hóa của mình, tức là chỉ căn cứ vào các tiêu chí phân biệt đúng sai của cộng đồng văn hóa mình.

Cách thức tư duy này – cách thức tư duy theo kiểu “tìm mình trong những người khác và trong các truyền thống văn hóa của họ”(4) - chính là cách thức tư duy của “chủ nghĩa duy ngã văn hóa” (“cultural solipsism”) hay “thuyết lấy cái tôi là trung tâm” (the egocentrism). Hậu quả của lối tư duy này là một bức tranh phiến diện, không đầy đủ, thậm chí sai lầm về căn bản về các nền văn hóa khác hay về các phương thức sống khác. Trong cách tư duy ấy, các đại diện của mỗi nền văn hóa hay cộng đồng văn hóa thường có xu hướng phổ quát hóa phương thức sống, thế giới quan, các giá trị văn hóa, các trò chơi ngôn ngữ của nền văn hóa mình và biến các tiêu chí phân định của nó về đúng - sai, phải - trái, thiện - ác, đẹp – xấu, v.v. thành các tiêu chí chung mang tính nhân loại. Nguồn gốc của kiểu tư duy chủ quan, phi đối xứng theo “thuyết lấy cái tôi làm trung tâm” này, một mặt, chính là ở khuynh hướng tự nhiên của con người muốn phổ quát hóa quan điểm của mình và hiểu những người khác theo các tiêu chí của mình, của nền văn hóa mình, bởi chỉ trong “trò chơi ngôn ngữ” của nền văn hóa mình, người ta mới có thể so

sánh các phương thức sống khác nhau và luận giải sự tương đồng, dị biệt của chúng. Mặt khác, kiểu tư duy chủ quan này thường được vận dụng khi trình độ hiểu biết liên văn hóa còn bị hạn chế, chưa đủ tầm để có thể đạt tới kiểu tư duy khách quan, đối xứng dựa trên sự đối thoại giữa các nền văn hóa bình đẳng. Tuy nhiên, phải thừa nhận rằng, trên thực tế, trong quá trình giao tiếp liên văn hóa, kiểu tư duy chủ quan này là rất phổ biến và không thể tránh khỏi ở hầu hết những đại diện thuộc các nền văn hóa, các thế giới quan khác nhau trên thế giới.

Như vậy, mặc dù sự nhận thức không đúng về văn hóa có thể có nguyên nhân khách quan, như trình độ hạn chế về ngôn ngữ, về tri thức hay thông tin sai lệch, nhưng về cơ bản, là do nguyên nhân chủ quan, là kết quả của lối suy luận chủ quan theo kiểu “lấy cái tôi làm trung tâm”. Khi đó, người ta thậm chí còn không muốn, không cần quan tâm đến các tri thức đầy đủ, chính xác về thế giới quan và phương thức sống của nền văn hóa khác.

Có thể nói, sự không hiểu biết hay hiểu biết không đúng về nền văn hóa khác đều là những vấn đề không thể xem thường của sự giao tiếp liên văn hóa. Chúng có thể trở thành những nguyên nhân không thể lường trước dẫn đến các cuộc xung đột không đáng có giữa các thế giới quan văn hóa khác nhau. Theo chúng tôi, đây là điểm hợp lý trong quan niệm của L.Wittgenstein mà chúng ta cần kế thừa, phát triển làm cơ sở cho việc giải quyết các vấn đề liên văn hóa đặt ra khá bức xúc trong thực tiễn giao tiếp liên văn hóa hiện

(4) L.Wittgenstein viết: “Chúng ta không thể tìm thấy mình ở trong họ”. Xem: Sđd., tr. 536.

nay. Chúng ta không thể phủ nhận một thực tế đáng buồn rằng, cho đến nay, trong thời đại toàn cầu hóa, ở nhiều nước thuộc khu vực châu Á cũng như trên thế giới, cũng chính vì những lý do nêu trên đã khiến cho nhiều vấn đề đáng tiếc liên quan đến quan hệ giữa các nền văn hóa, các cộng đồng văn hóa, các sắc tộc, các thế giới quan văn hóa khác nhau nảy sinh một cách gay gắt. Đương nhiên, đằng sau các vấn đề đó chính là sự thiếu vắng các tri thức đầy đủ, sâu sắc về các cộng đồng văn hóa khác, đặc biệt là sự thiếu vắng thái độ khoan dung văn hóa với thói quen tôn sùng giá trị văn hóa của mình và hạ thấp các giá trị văn hóa khác, chẳng hạn coi chúng là man di.

Để tránh sự hiểu biết không đúng về văn hóa, một mặt, chúng ta phải khắc phục hiện tượng “mù văn hóa”, vượt qua sự không hiểu biết về văn hóa; mặt khác, trong việc nhìn nhận các nền văn hóa khác, cần phải chấm dứt mô hình tư duy chủ quan, phi đối xứng theo “thuyết lấy cái tôi làm trung tâm” và thay thế nó bằng mô hình tư duy khách quan, đối xứng và có tính phổ quát, dựa trên sự đối thoại giữa các cộng đồng văn hóa hoàn toàn bình đẳng. Ngoài ra, cũng cần phải loại bỏ các nguyên nhân tâm lý có thể dẫn tới sự hiểu biết không đúng về các nền văn hóa khác.

Theo L.Wittgenstein, ranh giới giữa khả năng hiểu biết và không hiểu biết về giao tiếp liên văn hóa tùy thuộc vào mức độ tương đồng và dị biệt của các thế giới quan văn hóa. Các thế giới quan văn hóa càng tương đồng với nhau thì khả năng hiểu chúng càng dễ dàng. Ngược lại, các thế giới quan văn hóa càng khác biệt thì cơ hội hiểu được chúng càng khó khăn. Điều này, theo chúng tôi, đã giải thích rõ tại sao những

người xuất thân từ các nền văn hóa tương đồng, có phương thức sống hay thế giới quan gần gũi với nhau, chẳng hạn người Việt Nam, người Trung Quốc, người Hàn Quốc, thường hiểu nhau dễ hơn là hiểu người châu Âu hay người Mỹ. Như vậy, điểm mấu chốt nhất, khó khăn nhất của việc hiểu biết về giao tiếp liên văn hóa có liên quan đến sự khác nhau về nguyên tắc giữa các nền văn hóa hay giữa những thế giới quan văn hóa. Đây mới chính là nguyên nhân cơ bản, sâu xa của sự xung đột văn hóa. Bởi lẽ, các thế giới quan văn hóa này được dựa trên các nguyên tắc khác nhau và về bản chất, không dung hợp nhau. Theo đó, có thể nói, về thực chất, sự xung đột văn hóa là sự xung đột giữa các nguyên tắc không thể dung hợp nhau. Vấn đề này đã được L.Wittgenstein phân tích khá chi tiết trong *Bàn về xác tín* (“Über Gewißheit”) mà ở đó, qua hàng loạt ví dụ và chú giải, ông đã cho thấy rằng, trong nhiều trường hợp, các thế giới quan văn hóa đã không thể đạt được sự đồng thuận theo kiểu một thế giới quan siêu văn hóa toàn cầu(5).

Ủng hộ sự bình đẳng giữa các thế giới quan văn hóa, L.Wittgenstein cho rằng, chúng ta không thể nói một nền văn hóa hay một thế giới quan văn hóa, một phương thức sống của một cộng đồng nào đó là đúng hay sai, khoa học hay không khoa học, cao hơn hay thấp hơn. Một thế giới quan văn hóa không tốt cũng chẳng xấu, không đúng cũng không sai. Nó đơn giản chỉ là kết quả của việc kế thừa qua các thế

(5) Xem: L.Wittgenstein. *Bàn về xác tín*. L.Wittgenstein. *Tuyển tập*, t.8. Frankfurt a. M., 1989, mục 108, 118, 132, 153, 157, 167, 203, 231, 239, 240, 255, 262, 264, 321, 332, 333, 609, v.v..

hệ, kết quả của nền giáo dục của mỗi cộng đồng văn hóa. Tiêu chí phân biệt đúng hay sai chỉ có giá trị trong khuôn khổ của cộng đồng văn hóa đó với tư cách nền tảng định hướng tư duy và hành động cho tất cả các thành viên của nó. Vì vậy, không nên sử dụng tiêu chí của cộng đồng này để phán xét hay chỉ trích cộng đồng khác(6). Ứng hộ tính đa dạng của các nền văn hóa và các phương thức sống theo văn hóa, L.Wittgenstein chủ trương chống lại sự độc quyền chân lý của một cộng đồng văn hóa nào đó, đặc biệt là chống lại “thuyết lấy châu Âu làm trung tâm(7) và do vậy, cũng đã chống lại quan niệm đồng nhất toàn cầu hóa với phương Tây hóa hay Mỹ hóa.

Có thể nói, sự khác biệt về nguyên tắc giữa các thế giới quan văn hóa đã trở thành nguyên nhân chủ yếu của sự xung đột gay gắt giữa chúng, khi người ta vận dụng mô hình tư duy chủ quan theo “thuyết lấy cái tôi làm trung tâm”, tức là chỉ dựa vào các tiêu chí của mình hay cộng đồng văn hóa mình để phê phán các đại biểu của các cộng đồng văn hóa khác và bác bỏ các nguyên tắc của họ. Do vậy, để giải quyết các vấn đề liên quan đến sự khác biệt về nguyên tắc giữa các thế giới quan văn hóa, đặc biệt là để tránh các nguy cơ xung đột giữa các nguyên tắc không dung hợp nhau, theo L.Wittgenstein, cần phải vận dụng ba giải pháp cơ bản trong giao tiếp liên văn hóa với những bối cảnh lịch sử, xã hội khác nhau.

Giải pháp đầu tiên là chấp nhận sự tồn tại hòa bình của các nguyên tắc khác nhau hay các thế giới quan văn hóa khác nhau. Với giải pháp này, cần phải chấm dứt việc phổ quát hóa các tiêu chí đánh giá của cộng đồng văn hóa mình, từ bỏ việc chỉ trích các cộng đồng văn hóa khác và phương thức

sống của họ, tức là phải từ bỏ mọi tranh cãi về sự khác nhau cơ bản giữa các cộng đồng văn hóa đó, về ưu thế của cộng đồng này so với cộng đồng khác, một khi các bên không thể đạt được sự đồng thuận. Muốn vậy, phải tôn trọng và chấp nhận sự lựa chọn các phương thức sống khác, không coi chúng là sai, mà cùng lắm chỉ là khác với phương thức sống của mình(8).

Giải pháp thứ hai là thuyết phục. Đây là một giải pháp khá phổ biến, thường được người ta vận dụng, mặc dù ý định đó có thể bị che giấu. Để thực hiện việc thuyết phục, truyền bá thế giới quan và phương thức sống của mình, của cộng đồng văn hóa mình, người ta thường tìm cách chứng minh tính đúng đắn trong thế giới quan của mình, của cộng đồng văn hóa mình, đồng thời xem nó như là tiêu chí để phê phán và bác bỏ các thế giới quan khác. Khi đó, nguy cơ xung đột văn hóa rất có thể lại xuất hiện. Do vậy, cùng với biện pháp thuyết phục hòa bình, trong trường hợp cực đoan, người ta còn sử dụng cả biện pháp thuyết phục cưỡng bức. Giải pháp này chỉ phát huy tác dụng trong những điều kiện lịch sử nhất định và đối với những bộ phận nhất định của cộng đồng văn hóa khác, bộ

(6) Xem: E.List. *Về vấn đề nhận biết các nền văn hóa xa lạ*. Trong: E.List (chủ biên): *Wittgenstein và ảnh hưởng của nó đến triết học hiện nay*, Tư liệu Hội thảo Quốc tế Wittgenstein lần thứ hai, 1977, Viên, 1980, tr. 471-474; W.Luetterfelds und Salehi, Djavid (Chủ biên). *Chúng ta không thể tìm thấy mình ở trong họ. Những vấn đề thông hiểu và hợp tác liên văn hóa, Nghiên cứu Wittgenstein 3* (2001) - Frankfurt am Main, 2001, tr. 36-44.

(7) Xem: R.A.Mall và N.Schneider (Chủ biên). *Đạo đức học và chính trị từ góc nhìn liên văn hóa (Những nghiên cứu dành cho triết học liên văn hóa)*. Amsterdam/Atlanta, 1996, tr.2.

(8) Xem: L.Wittgenstein. *Những nghiên cứu về triết học*, phần II, X. Sdd., tr. 539, 542.

phận những người không triệt để trung thành với các nguyên tắc của cộng đồng văn hóa mình. Trong tình huống gay gắt của xung đột liên văn hóa, giải pháp thuyết phục cưỡng bức có thể kèm theo các phương tiện và biện pháp cực đoan, kể cả những hành động bạo lực, quân sự, khủng bố, thậm chí sử dụng cả chiến tranh hủy diệt từ một phía. Ngược lại, bộ phận trung kiên nhất (hay cuồng tín nhất) của phía bên kia sẽ phản ứng lại một cách gay gắt bằng những hành động trả đũa, thậm chí báo thù để bảo vệ danh dự và giá trị của các nguyên tắc thế giới quan văn hóa của cộng đồng mình. Cứ như vậy, thật không dễ gì có thể thoát ra khỏi vòng xoáy bạo lực. Điều này, khi ở quy mô lớn, thậm chí còn có thể dẫn đến các cuộc đấu tranh không khoan nhượng giữa các nền văn hóa hoặc dẫn đến “sự đụng độ của các nền văn minh” trên phạm vi toàn thế giới như Samuel Huntington đã cảnh báo. Một khi các đại diện của một bên cảm thấy bị “đòn vào chân tường” và nhận thấy nguy cơ lớn có thể hủy hoại nền văn hóa và phương thức sống của mình, thì họ sẵn sàng sử dụng mọi biện pháp, kể cả những biện pháp khủng bố man rợ để bảo vệ một cách triệt để nhất (hay cuồng tín nhất) nền văn hóa và các giá trị của họ, mà không hề quan tâm hay cân nhắc đến việc điều đó đúng hay sai, đạo đức hay phi đạo đức, có nhân tính hay phi nhân tính. Họ sẵn sàng hy sinh tính mạng của mình cho cái mà họ coi là những mục tiêu thiêng liêng trong cuộc đấu tranh không khoan nhượng giữa các nền văn hóa. Chủ nghĩa khủng bố quốc tế trong bối cảnh toàn cầu hóa hiện nay là một trong những minh chứng cho điều này.

Theo chúng tôi, giải pháp thuyết phục cưỡng bức như vậy trong thời đại toàn cầu

hóa, thời đại của vũ khí hạt nhân hiện nay là hoàn toàn không thích hợp, không có tác dụng và không thể chấp nhận được, bởi nó chỉ đưa đến hủy diệt, tàn phá, đe dọa sự tồn tại chung của nền văn minh nhân loại.

Giải pháp thứ ba cho việc giải quyết sự xung đột giữa các cộng đồng văn hóa được L.Wittgenstein đưa ra là: hướng đến một thế giới quan phổ quát toàn cầu dựa trên nền tảng nhân học chung của con người trong tất cả các nền văn hóa, tức là dựa trên sự tương đồng trong cách thức tư duy và hành động của con người với tư cách bản chất loài; dựa vào sự dung hòa giữa các thế giới quan văn hóa và đặc biệt là dựa vào việc tôn trọng tất cả các nền văn hóa khác nhau và bình đẳng với nhau. Với giải pháp này, tất yếu diễn ra quá trình thay đổi, chuyển đổi và dần chấp nhận ở tất cả các thế giới quan và phương thức sống theo hướng tạo ra một thế giới quan văn hóa toàn cầu. Thế giới quan này dựa trên sự thống nhất trong sự đa dạng của tất cả các nền văn hóa, một sự thống nhất mà không loại trừ sự đa dạng của các nền văn hóa, các thế giới quan văn hóa khác.

Theo chúng tôi, quá trình toàn cầu hóa hiện nay phải được hiểu theo nghĩa này. Toàn cầu hóa không thể là phương Tây hóa hay Mỹ hóa. Toàn cầu hóa không thể dựa trên sự cưỡng bức hay sự áp đặt của một hay một số nền văn hóa đối với tất cả các nền văn hóa khác; không chấp nhận sự ngạo mạn của một nền văn hóa và sự rêu rúng các nền văn hóa khác. Toàn cầu hóa chỉ có thể thực hiện được thông qua quá trình giao tiếp liên văn hóa, thông qua sự đối thoại đã được thể chế hóa giữa các nền văn hóa khác biệt nhau và bình đẳng với

nhau, thông qua sự chất lọc những giá trị nhân văn và tinh hoa được thể hiện trong tất cả các nền văn hóa hay các cộng đồng văn hóa. Muốn vậy, các đại biểu của mỗi nền văn hóa, mỗi cộng đồng văn hóa hay thế giới quan văn hóa phải học cách thức tư duy khách quan, đối xứng và phổ quát, chống lại cách thức tư duy chủ quan, phi đối xứng theo kiểu “lấy cái tôi làm trung tâm”; học cách trở thành công dân thế giới thông qua một nền giáo dục hướng đến xã hội công dân toàn cầu. Đương nhiên, việc thiết lập một thế giới quan văn hóa toàn cầu với tư cách nền tảng phổ quát cho khả năng nhận biết liên văn hóa là quá trình lâu dài, cực kỳ khó khăn và phức tạp. Quá trình này đòi hỏi nỗ lực và sự hợp tác của các đại diện của tất cả các thế giới quan văn hóa, bởi việc thiết lập một thế giới quan văn hóa toàn cầu hiểu theo nghĩa này không diễn ra một cách tự động.

L. Wittgenstein được coi là người đã đặt ra những vấn đề lý luận quan trọng cho sự giao tiếp liên văn hóa. Ông cũng được thừa nhận là một trong những người đầu tiên đã luận giải một cách cơ bản cách tiếp cận của triết học liên văn hóa đối với các nền văn hóa, các cộng đồng văn hóa khác nhau, thậm chí đối lập nhau, đồng thời chỉ ra những nguyên nhân và giải pháp khắc phục sự xung đột văn hóa và liên văn hóa. Ông đã có những đóng góp nhất định trong việc đưa ra một mô hình hiện thực, nhiều triển vọng để lý giải khả năng nhận biết liên văn hóa. Nhiều luận điểm của ông còn có giá trị và ý nghĩa đối với việc lý giải sự xung đột văn hóa trong bối cảnh toàn cầu hóa hiện nay. Có thể nói, L.Wittgenstein

đã đặt cơ sở quan trọng cho triết học liên văn hóa đương đại.

Tuy nhiên, từ quan điểm mácxít, có thể nhận thấy những hạn chế chủ yếu trong quan niệm triết học của L.Wittgenstein về sự giao tiếp liên văn hóa. Đó là: *thứ nhất*, ông đã phân tích sự giao tiếp liên văn hóa, trong đó có cả sự xung đột văn hóa chỉ thuần túy từ góc độ văn hóa, xã hội và liên văn hóa, chứ không xem xét nó trong mối quan hệ ràng buộc và không thể tách rời của các yếu tố căn bản khác, như kinh tế hay chính trị. Ông dường như không chú ý một cách đúng mức tới các nguyên nhân khác có thể đứng đằng sau các vấn đề liên văn hóa, đặc biệt là đằng sau các cuộc xung đột văn hóa, như các lợi ích kinh tế, quyền lực chính trị hay những yêu sách về mặt lãnh thổ, v.v.. *Thứ hai*, ông đã đề cập đến khả năng tạo ra một thế giới quan toàn cầu hay một phương thức sống toàn cầu với tư cách cơ sở phổ quát để nhận biết chủ thể của tất cả các nền văn hóa, đến khả năng biến đổi và xích lại gần nhau của các thế giới quan văn hóa, các phương thức sống, song đã không thể phân tích một cách chi tiết và đầy đủ về cách thức biến đổi và cơ chế xích lại gần nhau của chúng để đạt tới một thế giới quan văn hóa toàn cầu. Việc khắc phục những hạn chế đó của L.Wittgenstein, theo chúng tôi, có thể mở ra những triển vọng mới cho sự giao tiếp liên văn hóa trong thời đại toàn cầu hóa, đặc biệt là cho phương thức giải quyết các tình huống xung đột nói chung, xung đột văn hóa nói riêng giữa các nền văn hóa khác nhau trên thế giới hoặc giữa các cộng đồng văn hóa trong một lãnh thổ, một quốc gia dân tộc. □